

Nübüvvet ile İlgili Bazı Hususlar (Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) Özelinde)*

ÖMER FİDANBOY**

Özet

İslâmî ilimler kelâm (i'tikâd), fıkıh ve tasavvuf olmak üzere üç temel doktrin üzerine kurulmuştur. Çalışmamızın ana konusu olan nübüvvet, kelâm ilminin üç temel esaslarındandır. Her ne kadar ilk dönem kelâm eserlerinde nübüvvet konusu pek fazla yer almasa da sonraki dönemlerde Yahudî ve Hıristiyanlarla yapılan tartışmalar, Şiâ'nın imamet anlayışı, Mu'tezile'nin nübüvvet algısı, filozofların bu konudaki düşünceleri ve nübüvveti inkâr edenlerin ortaya çıkması gibi nedenlerin etkisiyle nübüvvet kelâm eserlerinde önemli bir yer edinmiştir. Nübüvvet meselesinin önemli hususlarından biri de konu ile ilgili kavramlardır. Genel olarak kavramlar zihniyetlerin algılanabilmesinin temel anahtarlarıdır. Bu sebeple bir konuyu tam olarak kavrayabilmek için onunla ilgili kavramlara hâkim olmak gerekir. Fakat kavramlar zaman içerisinde anlam erozyonuna uğradıklarından ait oldukları dönem göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Çalışmamızda Basra Mu'tezilesi liderlerinden Ebû Ali el-Cübbâî'nin nübüvvet ile ilgili bazı düşüncelerini ve yaşamış olduğu zaman diliminde nübüvvet ile ilgili kavramların nasıl değerlendirildiğini inceledik.

Anahtar Sözcükler:

Nübüvvet, Nebî, Resûl, Ebû Ali el-Cübbâî

Summary

Islamic sciences are founded on three basic doctrines: kalam (itikad), fiqh and mysticism. Prophethood, which is the main subject of our study, is one of the three basic principles of theology. Although the subject of prophethood does not take much place in the first term theological works, discussions with Jews and Christians in the later periods, the understanding of Shia's imam, the sense of prophethood of Mu'tezile,

* Bu çalışma 2018 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan “Nübüvvet Tartışmaları, Ebu'l-Hasan El-Eş'arî ve Ebû Ali El-Cübbâî Örneği” adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

**Araştırma Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, omerfarukfidanboy@gmail.com

the philosophers' thoughts about this issue and the emergence of those who deny prophethood. has gained an important place in kalam works. One of the important aspects of the prophethood issue is the related concepts. Generally, concepts are the main keys to the perception of mentalities. For this reason, in order to fully grasp a subject, it is necessary to master the concepts related to it. However, since the concepts have undergone meaning erosion over time, they should be evaluated considering the period they belong to.

In our study, we examined some of the thoughts about the prophethood of Abu Ali al-Cubbaî, one of the leaders of the Basra Mu'tzilesi, and how the concepts related to prophethood were evaluated during his time.

Key words:

Prophethood, Nebî, Messenger, Abu Ali al-Cubbai

Giriş

İslâm düşünce tarihinde inanca dair birçok mesele tartışılmıştır. Bunlardan biri de kelâmın sem'îyyât kısmına dâhil olan nübüvvettir. Nübüvvet, kelâmcılara has bir mesele olmayıp filozofların da üzerinde durduğu ve geçmişten günümüze kadar güncelliğini korumuş önemli bir konudur.

Bu konu üzerinde İslâm âlimleri ile filozoflar arasında bir takım ihtilaflar yaşanmıştır. Filozofların çoğunluğu nübüvveti inkâr ederken, kelâmcılar ise kabul edip ispat metotları üzerinde çalışmışlardır. Bunu yaparken de akıl-nakil dengesini korumaya ve aralarındaki uyumu ortaya koymaya gayret etmişlerdir.

Şunu belirtmek gerekir ki ilk dönemlerde nübüvvet hakkında Ehl-i sünnet'e muhalif bazı düşünürlerin nübüvvetin imkânı, ispatı, gerekliliği vb. meseleler ile ilgili başlatmış oldukları tartışmalar, tamamen Hz. Peygamberin nübüvvetine hastır. Daha sonraki dönemlerde bu tartışmalar diğer peygamberleri de kapsayıp umumiyet arzetmiştir.

Bu konuda üzerinde durulan en önemli husus, Allah'ın peygamber göndermesinin akıl açısından değerlendirilmesidir. Peygamberler, insanların ebedî mutluluğu/saâdeti için gönderilmiş elçilerdir. Mu'tezile aslah teorisinden hareketle insanların faydasını/maslahatını gözetmenin Allah'a vâcib/zorunlu olduğunu savunmaktadır. Onlara göre Allah'ın tüm fiilleri bir hikmete mebnidir ve insanlar için “صالح (iyi/faydalı)” olanı yapmak Ona vâcibtir. Bununla beraber “اصح (en

iyi/faydalı)” olanı yapmasının vücûbiyeti ise tartışmalıdır. Mu‘tezile ’nin bir kısmı bunun da vâcib olduğunu düşünmektedir. Fakat diğer bir kısmı “mutlaka her iyinin daha iyisi vardır” kaidesinden hareketle vücûbiyeti kabul etmemiştir. Zira onlara göre bu durumda sonsuz bir zincirlemenin meydana geleceği ortadadır.¹

Basra Mu‘tezile’sinin önde gelenlerinden Ebû Alî el-Cübbâî (ö. 303/916) bu hususu farklı bir şekilde değerlendirmektedir. Ona göre Allah’ın “اصح (daha iyi)” olanı yaratması dinî açıdan vâcib, dünya açısından caizdir. Bağdat Mu‘tezilesi ise hem dinî hem de dünyevî yönleriyle aslâhın vâcib olduğunu savunmaktadır.²

Mu‘tezile’nin nübüvveti aklen vâcib görmesi, benimsemiş olduğu beş esastan biri olan “adalet” prensibinin gereğidir. Bu çerçevede kul için en iyi olanı (aslâhı) yaratmamak Allah’ın “adalet” prensibine aykırıdır. Allah’ın kulları için en iyi olanı (aslâhı) yaratmaması, adil olmayan bir Allah taavvuru ortaya çıkarır ki bu, Ona zulüm isnat etmek anlamına gelir. Böyle birinin tanrı olması düşünülemeyeceğinden ilahlığı sorgulanır. Yüce Allah ise zulüm ve sâir adaletini zedeleyecek her türlü kusurdan berîdir.³

1. Nebî ile Resûl Kavramları

İslâm âlimleri peygamberler için kullanılan resûl ile nebî kavramları arasında anlam açısından herhangi bir farkın olup olmadığını tartışmışlardır. Âlimlerin çoğunluğu bu kavramların birbirinden farklı olduğunu; resûl’ün nebî’den daha özel/has bir muhtevaya sahip olduğunu savunmuşlardır.⁴ Buna göre nebîlik

¹Kadı Abdulcebbar, el-Muhît bi’t-Teklîf, thk. Ömer es-Seyyid Azmi, (Kâhire: 1965), s. 243244; Ebu’l-Hasan Seyfuddin Ali el-Âmidî, *Ġâyetü’l-Merâm Fi İlmi’l-Kelam*, thk. Hasan Mahmut Abdullatif, nşr. Din İşleri Yüksek Meclisi, Kahire 1971, s. 224; İmâmu’l-Harameyn Ebi’l-Meâlî Abdilmelik el-Cüveynî, *Kitâbu’l-İrşâd*, thk. Esad Temim (Beyrut: 1992), s. 247; Kemal İbn Hümmam, *Kitâbu’l-Müsâyere*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), s. 140-141.

²ŞemsuddinEb’l-Avn Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, *Levamiu’l-Envari’l-Behiyye ve Sevatiu’l-Esrari’l-Eseriyye li Şerhi’d-Dureri’l-Mudiyye fi Akdi’l-Firketi’l-Mardiyye*, nşr. Müessesetü’l-Hafikîn, Dimeşk 1982, c. 1, s. 80.

³Kadı Abdülcebbâr, el-Muğnî, XV, 164; el-Muhtasar fi Usûli’l-Din, I, 137.

⁴Mâverdî, Ebül-Hasan Ali b. Muhammed, *Âlâmü’n-Nübüvve*, Beyrût 1994, s. 93; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Akçağ yayınları, Ankara 1995, c. 5, s. 311; Mustafâvî, *et-Tahkik fi Kelimati’l-Kur’an*, Tahran, 1360, c.3, s.116; Askerî, Hüseyin bin Abdullah, *Mu’cemu’l-Furuku’l-Lügaviyye*, Kum, Müessese neşri İslâm, 1384, s. 531; İmam Muhammed b. İdris eş-Şafi, *el-Fıkhul-ekber fi İlm-i Usûlid-dîn*, nşr. Abdullah Ahmed Yasin, 2013 s. 28. BağdâdiEbûMansûrAbdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî, *KitâbüUsûli’l-Din*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 1981, s. 154; Hüdaverdi Adam, “Nübüvvet’e Dair İki Mesele:Nebi ile Resul Arasındaki Fark ve Kadın’ın Peygamberliği”, *SAÜİFD.*, y.1996, sayı.1, s. 82.

peygamberliğin ilk basamağı, resûllük ise bir üst basamağı kabul edilmiştir.⁵ Ebû Ali el-Cübbâî bunun aksine iki kavram arasında herhangi bir farkın olmadığını savunmuştur.⁶

2. Peygamberlerde İsmet

Nübüvvet meselesinin en tartışmalı konularından biri de peygamberlerin masumiyetidir. Âlimlerin bir kısmı peygamberlerin günahlardan tamamen berî olduklarını savunurken, bir kısmı da bunun aksini düşünmektedir. Ebu Ali el-Cübbâî, peygamberlerin kasıtlı bir şekilde günah işlemediklerini ve işledikleri hataların tevîl edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁷ Şehristânî (ö. 548/1153) Ebû Ali'nin "peygamberlerin büyük-küçük günah işlemeleri bir tarafa, günaha meyil dahi etmediklerini" ifade ettiğini aktarmıştır.⁸

İsmet ile alakalı üzerinde durulan diğer bir husus da, peygamberlerin ne zaman bu sığata haiz olduklarıdır. Bu konuda vârid olan görüşleri üç sınıfta ele almak mümkündür:⁹

1. Tüm peygamberler doğuştan itibaren masumdurlar: Bu görüşü savunanlar Râfizîlerdir.
2. Peygamberler bulûğ çağından itibaren masumdurlar: Mu'tezile'nin çoğu bu görüştedir.
3. Peygamberler nübüvvet sonrası ismet sıfatına sahiptirler: Ebû Ali ile Eş'arîler bu görüştedir.

Ebû Ali'ye göre ismet, nübüvvetle birlikte başlamaktadır. Dolayısıyla peygamberler bi'set sonrası her türlü günahattan korunmuştur. Bi'set öncesinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Ebû Ali, bi'set sonrası peygamberleri her türlü günahattan korumanın ve onlara ismet sıfatını vermenin Allah'a vâcib olduğunu savunmaktadır. Ona göre peygamberlerden sadır olan hataların muhakkak tevîl

⁵ Hüseyin Atay, *İslâm'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992, s. 189.

⁶KâdiAbdülcebbâr, Ebû'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedâni, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman, nşr. Mektebetü'l-Üsra, Kahire 2009, s. 567.

⁷Râzî, *İsmetu'l-Enbiya*, thk. Muhammed Hicâzi, Kahire 1986, s. 9; Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, c. 3, s. 492.

⁸Şehristânî, Ebu Fetih Muhammed b. Abdülkerim Ahmet, *el-Milel ve'n-Nihal*, (nşr; M.SeyyidKilâni), Dârus-Saib, Beyrût 1986, s.77.

⁹Râzî, *el-Erbâin fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Hicâzi Sekkâ, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1986, c. 2, s. 117; Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihu'l-Ğayb)*, nşr. Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1420., c. 3, s. 456; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c. 3, s. 492.

edilmesi gerekir. Zira bunlar ya sehven yapılmış ya da tevil kaynaklı bir hata söz konusudur.

İsmet konusu tartışıldığında akla gelenlerin başında Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi gelmektedir. Ebû Ali'ye göre Âdem'in bu eylemi, bi'set öncesi gerçekleşmiş bir hatadır. Ayrıca Âdem, yaptığı hatayı telafi etmek adına derhal tövbe edip Allah'a yönelmiştir. Ebû Ali, Âdem'in yasak ağaçtan yemesinin kasıtlı bir şekilde olmadığını ve teville muhtaç bir durum olduğunu düşünmektedir.¹⁰ Zira Hz. Âdem, yasaklanan şeyin ne olduğu hususunda yanılmıştır. Yasaklanan şey "cins" iken, Âdem onu "ayn" olarak anlamıştır. Yani aynı meyvenin yetiştiği tüm ağaçlar yasaklanmış iken, Âdem sadece belli bir ağaçtan yemenin yasak olduğunu anlamıştır.¹¹ Dolayısıyla burada herhangi bir kasıt değil, algı hatası vardır.¹² Aksi halde kasıtlı olarak haram olan bir şeyi yapmak, başkalarının nefretini üzerine cezbeder ki peygamberler bundan berîdir.¹³

Ebû Ali'nin oğlu Ebû Haşim (ö. 321/933) de bu konuda benzer bir yaklaşım içerisindedir. O, Âdem'in yasak ağaçtan yemekle hata yaptığını ve bu hatasından dolayı kazandığı sevapların bir kısmından mahrum kaldığını söylemektedir. Dolayısıyla Kur'ân'da¹⁴ Hz. Âdem'e nispet edilen zulüm, kendi sevabını eksiltip nefesine karşı işlediği suçtur.

Ebû Ali, Peygamberlerin belli bir bilgi birikimine sahip olmaları gerektiğini ancak bu bilginin temel ilkelerle sınırlandırıldığını ifade etmiştir. Peygamberlerin bilgilerinin eksik olduğunu veya cahil olduklarını vehmettirebilecek örnekleri tevil etmiştir. Bunlardan biri de Hz. Mûsâ'nın Allah'tan rü'yet (kendisini ona göstermesini) talep etmesidir.¹⁵ Mu'tezile'ye göre, Allah'ın görülmesi câiz değildir. Allah hakkında câiz olmayan bir şeyi istemek ise bir peygamber hakkında düşünülemez. Mûsâ'nın bu talebi onun bilgi eksikliği ile ithâm edilmesine neden olabileceğinden Ebû Ali, burada

¹⁰Bağdâdî, *KitâbüUsûli'd-Din*, s. 168; İbnü'l-Murtazâ, *Kitâbü'l-Kalâid fi Tashihi'l-Akâid*, nşr. A.Nasri Nâdir, Dârü'l-Maşrık, Beyrût 1985, s. 115.

¹¹Bağdâdî, *KitâbüUsûli'd-Din*, 168.

¹²Bağdâdî, *KitâbüUsûli'd-Din*, 168.

¹³Râzî, *et-Tefsîr*, c. 3, s. 452; Endelûsî, Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, nşr. Daru'l-Fikir, Beyrût h.1420, c. 1, s. 253; Dîmeşkî, Ebu HafıSıracuddin Ömer b. Ali el-Hanbelî, *el-Lubab fi Ūlumi'l-Kur'an*, thk. Adil Ahmet-Ali Muhammed, nşr. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.s.y.y., c. 1, s. 550; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Âzimve's-Sebî'l-Mesanî*, thk. Ali Abdülbari Atiyye, nşr. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût h.1415, c. 1, s. 239.

¹⁴Bakara, 2/35; A'râf, 7/23.

¹⁵Arâf 7/143.

Hız. Mûsâ'nın Allah'ı gözle görmeyi talep etmediğini söyleyerek iki ihtimalden söz etmektedir:

1-Ya Hız. Musâ Allah'ı zarûrî olarak bilmeyi istemiştir.

2-Ya da rû'yet'i kendisi için değil, kavmi için istemiştir. Zira Musâ, Allah'ın gözle görülemeyeceğini biliyordu.

1. Peygamberlerde İctihad

Peygamberlerin içhitadda bulunup bulunamayacağı hususu tartışmalıdır. Ebû Ali ve Mu'tezilenin bazı önde gelen âlimleri, "O, nefis arzusu ile konuşmaz.(Size okuduğu) Kur'ân ancak kendisine bildirilen bir vahiydir"¹⁶ ve "De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım"¹⁷ ayetlerinden hareketle peygamberlerin bilgilerinin Allah katında olduğu, bu durumda onların içtihat etmelerinin caiz olmadığı kanaatindedir.¹⁸ Ona göre şayet Peygamberlerin içtihat etmesi caiz olsaydı, içtihadî hükümlerde değişim caiz olduğundan başka bir müçtehidin onların içtihadına muhalefet etmesinin de caiz olması gerekirdi ki bu imkânsızdır. Ebû Ali Hız. Peygamberin sadece savaş ile alakalı durumlarda içtihat ettiği düşüncesindedir.¹⁹

Âlûsî (ö.1270/1854), "Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne iman etmiş kimselerdir"²⁰ ayetinde Allah'ın izin verme yetksini Hız. Peygambere bırakmasını, birtakım işlerde yetkinin Hız. Peygamberin içtihadına bırakılması olarak değerlendirmiştir. Hatta Âlûsî bu konuda Ebû Ali'ye iki görüş nispet edildiğini ve bunlardan birine göre Hız. Peygamberin mutlak manada içtihat edebileceği yönünde olduğunu söylemiştir.²¹

¹⁶Necm, 53/3-4.

¹⁷ Yunus, 10/15.

¹⁸ Razi, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, c. 16, s. 189; Amidî, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afifi, nşr. Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût. s. c. 4, s. 165; Hasan b. Muhammed el-Attar eş-Şafi, *Haşiyetü'l-Attar ala Şerhi'l-Celal el-Mahallî âla Cemî'l-Cevamî*, Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, ts. c. 2, s. 426; Dimeşki, *el-Lubab fi Ūlumi'l-Kur'an*, c. 13, s. 553-155.

¹⁹ Muhammed Emin b. Mahmud Emir Padişah el-Hanefi, *Teyşiru't-Tahrir*, Daru'l-Fikir, Beyrûtts. c. 4, s. 184; Muhammed b. Süleyman el-Aşkar, *Efâlû'r-Resul ve Delaletuhaâla'l-Ahkami's-Şerîyye*, nşr. Müessesetü'r-Risale, Beyrût 2003, c. 1, s. 123.

²⁰ Nur, 24/62.

²¹ Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, c. 9, s. 413; Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, nşr. Daru's-Selam, Kahire h.1424, c. 7, s. 3824; Amidî, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm*, c. 4, s. 209.

2. Peygamberler ile Melekler Arasındaki Üstünlük

Nübüvvet ile ilgili tartışmalar arasında yer alan diğer önemli bir husus da “efdaliyyet” meselesidir. Efdal kelimesi; fazla olmak, üstün olmak anlamına gelip f-z-l kelimesinden türemiştir. Efdal, ismi tafdil kalıbında olup “bir şeyin diğerinden üstün olduğu” anlamını ifade etmektedir.²²

İslâm düşünürleri birbirinden farklı mahiyetlere sahip olan peygamberler ile melekler arasındaki fazilet kıyaslaması üzerinde tartışmalardır. Başta Ebû Ali olmak üzere Mu'tezilî âlimlerin büyük çoğunluğu meleklerin peygamberlerden üstün olduğu kanaatindeydi.²³ Onlar Kur'ân'daki “Melekleri elçiler yapan”²⁴ ayetinden hareketle meleklerin bir kısmının diğer meleklerle elçi olarak gönderildiği düşüncesindedir.²⁵

Ebû Ali'ye göre Kur'ân'daki “Size ben meleğim de demiyorum”²⁶ ayeti ise meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunun kanıtıdır. Bu açıdan ayetin anlamı “Ben sizlere kendi konumum üzerinde bir konum da olduğumu iddia etmiyorum” şeklindedir. Şayet Hz. Peygamber meleklerden üstün olsaydı, böyle bir ifade kullanmazdı.²⁷

²²İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 11, s. 524; Râgıb, *el-Müfredât*, s. 639.

²³Eş'arî, *Makalatü'l-İslâmiyyîn*, s. 180; Râzî, *et-Tefsîr*, c. 12, s. 538; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c. 3, s. 534; Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhit*, c. 4, s. 518; Dimeşkî, *el-Lubab*, c. 8, s. 158; Şihabu'd-Din Ahmed b. Muhammed el-Hanefî, *Haşiyetü'üş-Şihab*, c. 4, s. 64;; Muhammed Cemaluddin el-Kasimî, *Mehasinu't-Te'vil*, thk. Muhammed Basıl, nşr. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût h.1418 c. 4, s. 365; Muhammed Reşid b. Ali Rıza el-Hüseynî, *Tefsiru'l-Menar*, c. 7, s. 357; Muhammed İbni'Âşûr et-Tûnusî, *Tahrirü'l-Mâna's-Sedid ve Tenvirü'l-Âkli'l-CedidminTefsiri'l-Kitabi'l-Mecid*, nşr. ed-Daru't-Tûnusiyye, 1984, c. 7, s. 242.

²⁴Fatır, 35/1.

²⁵Razi, *et-Tefsirü'l-Kebir*, c. 20, s. 210.

²⁶Enâm 6/50.

²⁷Râzî, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, c. 12, s. 537; Şihabu'd-Din, *Haşiyetü'üş-Şihab*, c. 4, s. 64.

Sonuç

Kelâmın ilminin üç ana esaslarından biri olan nübüvvet, Hz. Peygambere vahyin nazil olduğu ve sıcaklığını koruduğu dönemlere kadar sâfi bir düşünceyle ele alınmıştır. Fakat Emevi-Abbasi dönemlerinde gerçeğeşen tercüme-çeviri faaliyetleri nübüvvet konusunda birtakım yeni tartışmalar meydana getirmiştir. Gün geçtikçe İslâm'ın yayılmasıyla beraber artan fetihlerin etkisiyle sonradan İslâm dinini tercih eden kişilerin her birinin farklı bir kültür ve anlayışa sahip olmaları nedeniyle ilk dönemler saf ve net olan nübüvvet anlayışı, gitgide eski orjinalliğini kaybetmiş ve yeni bir şekil almıştır.

Ebû Alî el-Cübbâi, yaşadığı dönemi iyice idrak etmiş ve o dönemdeki kelâmî tartışmalara vakıf olmuş bir kişidir. Dönemindeki kelâmî tartışmaların başında gelen nübüvvet ile ilgili orijinal görüşler ortaya atmıştır. Nübüvvetin tartışmalı konularını tek tek ele alıp değerlendirmiş ve konu ile ilgili düşüncelerini beyan etmiştir.

Kaynakça

Adam Hüdaverdi, “Nübüvvet’e Dair İki Mesele Nebî İle Resûl Arasındaki Fark Ve Kadın’ın Peygamberliği”, SAÜİFD.,1996, sayı.1, s.82.

Âlûsî, ŞihabuddinMahmud b. Abdullah el-Hüseynî, Ruhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Âzimve’s-Sebî’l-Mesanî, thk. Ali Abdülbari Atiyye, nşr. Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût h.1415.

Âmidî, SeyfüddinEbû’l-Hasan Ali b. Ali b. Muhammed, Ğâyetü’l-Merâm Fi İlmi’l-Kelam, thk. Hasan Mahmut Abdullatif, nşr. Din İşleri Yüksek Meclisi, Kahire 1971, s. 224.

----- el-İhkam fi Usuli’l-Ahkâm, thk. AbdurrezzakAfifi, nşr. Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrût. s.

Askerî, Hüseyin bin Abdullah, Mu’cemu’l-Furuku’l-Lügaviyye, Müessese neşri İslâm, Kum1384.

Aşkar, Muhammed b. Süleyman, Efâlû’r-Resûl ve Delaletuhaâla’l-Ahkami’s-Şerîyye, nşr. Müessesetü’r-Risale, Beyrût 2003.

Atay, Hüseyin, İslâm’ın İnanç Esasları, Ankara 1992.

Attar, Hasan b. Muhammed eş-Şafi, Haşiyetü’l-Attar ala Şerhi’l-Celal el-Mahallî âlâ Cemî’l-Cevamî, Daru’l-kutubi’l-İlmiyye, ts.

Bağdâdî, EbûMansûrAbdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî, KitâbüUsûli’d-Din, Dârü’l-Kütübi’l-ilmiyye, Beyrût1981.

Buharî, Ebu Tayyib Muhammed Sıddık Han, Fethü’l-Beyan fi Makasidi’l-Kur’an, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrût 1992.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, Şerhu’l-Mevâkıf, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.

Emir Padişah El-Hanefî, Muhammed Emin b. Mahmud, Teysiru’t-Tahrir, Daru’l-Fikir, Beyrûtts.

Endelûsî, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf, el-Bahru’l-Muhit fi’t-Tefsir, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, nşr. Daru’l-Fikir, Beyrût h.1420.

Hüseynî, Muhammed Reşid b. Ali Rıza, Tefsiru’l-Menar, nşr. el-Hey’etü’l-Mısriyye, Mısır 1990.

İbni Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed et-Tûnusî, Tahrirü’l-Mâna’s-Sedid ve Tenvirü’l-Âkli’l-CedidminTefsiri’l-Kitabi’l-Mecid, nşr. ed-Daru’t-Tûnusiyye, Tunus 1984.

İbni Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem, Lisânü'l-Arab, nşr. Daru Sadır, Lisânü'l-Arab, Beyrût 1990.

İbnu'l-Murtaza, Kitâbü'l-Kalâid fi Tashihi'l-Akâid, tk. A.Nasri Nâdir, nşr. Dârü'l-Maşrik, Beyrût1985.

Kâdı Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedâni, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, thk. Abdülkerim Osman, nşr. Mektebetü'l-Ûsra, Kahire 2009.

Kasimî, Muhammed Cemaluddin, Mehasinu't-Te'vil, thk. Muhammed Basıl, nşr. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût h.1418.

Maturidî, Muhammed b. Muhammed Ebu Mansur, Kitabü't-Tevhid Tercümesi, trc, Bekir Topaloğlu, İsam yay. Ankara 2005.

----- Te'vilâtü'l-Kur'an, Ahmed Vanlıoğlu (Thk.), İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Mustafâvî, *et-Tahkik fi Kelimati'l-Kur'an*, Tahran, 1360.

Râğıb El-İsfahâni, Ebû'l-KâsımHüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, Mu'cemuMüfredât-i Elfâzi'l-Kur'an, Beyrût 2002.

Râzî, Fahrudîn, Ebu Abdillah Muhammed er-Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Ğayb)*, nşr. Daru'İhyai't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrût 1420.

----- el-Erbain fi Usûli'd-Din, thk. AhmedHicâziSekkâ, Mektebetü'lKülliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1986.

----- İsmetü'l-Enbiyâ, thk. Muhammed Hicâzi, Kahire 1986.

Şehristâni, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim Ahmet, el-Milel ve'n-Nihal, (nşr; M.SeyyidKilâni), Dârus-Saib, Beyrût 1986.

----- Nihâyetü'l-ikdâm fi ilmî'l-kelâm, London1934.

Şemsuddin Ebu'l-Avn, Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, Levamiu'l-Envari'l-Behiyye ve Sevatiu'l-Esrari'l-Eseriyye li Şerhi'd-Dureri'l-Mudiyye fi Akdi'l-Firketi'l-Mardiyye, nşr. Müessesetü'l-Hafikîn, Dimeşk 1982.

Şevkanî, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, nşr. Daruİbni Kesir-Daru'l-Kelimu't-Tayyib, Dimeşk-Beyrût h.1414.

Şihabuddin, Ahmed b. Muhammed el-Hanefî, Haşiyetü'üş-ŞihabâlaTefsiri'l-Beydavîİnaayetü'l-Kadî ve Kifayetür'RadiâlaTefsiri'l-Beydavî, nşr. Daru Sadır, Beyrûtts.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Ankara: Akçağ Yay, 1995.